

XX ASRNING 60-70 YILLARIDA SOVET ITTIFOQI VA SURIYANING O‘ZARO ALOQALARI

Beknazarov Sobirjon Barotboy o‘g‘li.

Xalqaro Innovatsion Universitet Tarix fani o‘qituvchisi

Nurimova Nozima.

Xalqaro Innovatsion Universitet

Tarix fakulteti I kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Sovet Ittifoqining Arab mamlakatlari bilan XX asr 60-70 yillaridagi iqtisodiy-siyosiy, ijtimoiy sohalarda o‘zaro hamkorligi, shuningdek, mazkur davlatlar o‘rtasida diplomatik aloqalar ham o‘rnatilganligi, savdo sohasida ushbu davlatlar bilar Sovet davlatining imzolagan shartnomalari haqida, Sovet davlati va Arab mamlakatlarining azaldan yaxshi munosabatda ekanligi haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Suriya, Turkiya, Isroil, provokatsiya, tajovuzkor, Falastin, Yaqin Sharq, tuzatish harakati, embargo, tashqi siyosat.

Аннотация. В статье рассматривается сотрудничество Советского Союза с арабскими странами в экономической, политической и социальной сферах в 60-70-х годах XX века, а также установление дипломатических отношений между этими странами, соглашения, подписанные этими странами с Советским государством в области торговли, и давние добрые отношения между Советским государством и арабскими странами.

Ключевые слова: Сирия, Турция, Израиль, провокация, агрессор, Палестина, Ближний Восток, корректирующее движение, эмбарго, внешняя политика.

Annotation. This article discusses the cooperation of the Soviet Union with the Arab countries in the economic, political, and social spheres in the 60s and 70s of the 20th century, as well as the establishment of diplomatic relations between these countries, the agreements signed by these countries with the Soviet state in the field of trade, and the long-standing good relations between the Soviet state and the Arab countries.

Key words: *Syria, Turkey, Israel, provocation, aggressor, Palestine, Middle East, corrective movement, embargo, foreign policy.*

Suriyaning siyosiy mustaqilligi va hududiy yaxlitligini doimiy ravishda himoya qilgan SSSR, masalan, BMT Xavfsizlik Kengashida Turkiyadan suverenitetga tahdid masalasi bo'yicha Suriya shikoyatlarini muhokama qilganda, Suriyani qo'llab-quvvatladi va BMT Bosh Assambleyasida davlatlarni tajovuzni to'xtatish bo'yicha birgalikda qat'iy choralar ko'rish masalalari ko'rildi¹³⁰.

Isroilning arab davlatlari – Misr, Suriya, Livanga qarshi harbiy provokatsiyalari siyosatining kuchayishi munosabati bilan Sovet hukumati 1972-yil 18-sentabrda bayonot chiqarib, Isroilning Livanga qarshi tajovuzkor harakatini qoraladi va uni qo'llab-quvvatlashini bildirdi, agressiyani zudlik bilan to'xtatish va Isroil qo'shinlarini Livan hududidan olib chiqib ketishni talab qiladi¹³¹.

1972-yil 9-iyuldagi qo'shma Sovet-Suriya yig'ilishida Isroil agressiv siyosat olib borishda davom etayotgani, bunga qarshi tomonlar Suriya Arab Respublikasining harbiy salohiyatini yanada mustahkamlash va Suriya va Sovet Ittifoqi o'rtasidagi harbiy hamkorlikni davom ettirish chora-tadbirlari to'g'risida kelishib olishganligi ko'rsatilgan. Shunday qilib, Suriyaning "tuzatish harakati"¹³¹ dan keyin tashqi siyosati yanada moslashuvchan, maqsadli bo'lib, bu AQSH va uning ittifoqchilarining 60-yillarning oxiri – 70-yillarning boshlarida bevosita Suriyada ham, butun arab dunyosida ham pozitsiyalarini buzishga yordam berdi.

Bu davrda SAR tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri Isroilning 1967 va 1973-yillardagi tajovuzining siyosiy oqibatlarini bartaraf etish, Falastin muammosini hal qilish uchun kurashdan iborat edi. Shu munosabat bilan barcha arab davlatlari bilan aloqalarni mustahkamlashga katta e'tibor qaratildi. Bu davrda Suriya tashqi siyosatida Sovet Ittifoqi va sotsialistik lager mamlakatlari bilan do'stlikni mustahkamlash alohida ahamiyatga ega bo'ldi.

1973-yil 6-oktabrda Yaqin Sharqda jangovar harakatlar qayta boshlandi, bu Yaqin Sharqdagi vaziyatga yangi elementlarni olib keldi, chunki keskinlik o'chog'ini yo'q qilish uchun muayyan shartlar mavjud edi. Oktabr urushi "arablarning muvaffaqiyatli harbiy operatsiyalarni o'tkazishga, Isroil ekspansionizmiga faol qarshilik ko'rsatishga

¹³⁰ Osiyo arab davlatlarining eng yangi tarixi (1917-1985), M., 1988. S. 56.

¹³¹ "Pravda", 1972 -yil 18- sentyabr, 96-son.

qodir emasligiga" asoslangan Isroil armiyasining yengilmasligi haqidagi afsonani yo'q qildi. Isroilga nafaqat mojaroda bevosita ishtirok etuvchi davlatlar, balki qarama-qarshilikning "ikkinchi doirasi" deb ataladigan davlatlar, xususan, neftdan G'arb davlatlariga bosim vositasi sifatida foydalangan neft ishlab chiqaruvchilari ham qarshi bo'lgan. Isroilning provokatsion siyosati natijasida Yaqin Sharqda avj olib borayotgan yangi urush boshqa davlatlarni ham befarq qoldira olmadi.

Sovet hukumatining 1973-yil 8-oktabrdagi e'lon qilingan bayonotida jangovar harakatlar: "Yaqin Sharqda siyosiy kelishuvning yo'qligi natijasida odamlar qurbonlari, falokatlar va vayronagarchiliklarga olib keladigan jangovar harakatlar yana boshlandi. SSSR Isroilning agressiv siyosatini qoralab, arab davlatlarining 1967-yilda bosib olingan hududlarni ozod qilish haqidagi qonuniy talablarini qat'iy qo'llab-quvvatlaydi"¹³².

Bu vaqtda voqealar juda tez rivojlandi. Harbiy harakatlar boshlanganidan 10 kun o'tgach, Misr hukumati 1973-yil 16-oktabrda BMTga Misrning harbiy harakatlarni to'xtatish niyati haqida bayonot bilan murojaat qildi. Bu qaror Suriya uchun kutilmagan edi. SSSR va AQSH taklifi bilan 22-oktabrda chaqirilgan BMT Xavfsizlik Kengashi majlisida 338-sonli rezolyusiya qabul qilindi, unda urushayotgan tomonlardan zudlik bilan o't ochishni to'xtatish va tinchlik shartnomasi bo'yicha muzokaralarni boshlash talabi bor edi.

1967-yil 22-noyabrdagi 242-sonli rezolyutsiya asosida Isroil qo'shinlarini bosib olingan hududlardan olib chiqib ketish va Isroil va arab davlatlari o'rtasidagi urush holatini bir vaqtning o'zida to'xtatish nazarda tutilgan; ushbu mintaqaning xalqaro suv yo'llarida suzish erkinligini ta'minlash; falastinlik qochqinlar muammosini adolatli hal etish; ushbu mintaqadagi har bir davlatning suvereniteti, hududiy yaxlitligi va siyosiy mustaqilligini hurmat qilish va tan olish, uning xavfsizlik va tan olingan chegaralar doirasida tinch-totuv yashash huquqi kabilar edi¹³³. Shu kuni, 22-oktabr kuni Suriya BMT Xavfsizlik Kengashiga 338-sonli rezolyutsiyani qabul qilishga rozilik berdi. Suriya o'z pozitsiyasini "338-sonli rezolyutsiya shartlarini amalga oshirish natijasida 1967-yilda Isroil tomonidan bosib olingan barcha hududlardan Isroil qo'shinlarini to'liq olib chiqib ketish amalga oshirilishiga ishonch" bilan asosladi.

¹³² "Правда", 1973-йил 8-октябрь, 109-сон.

¹³³ СССР ва Яқин Шарқ аҳоли пунктлари (1967 - 1988). Хужжатлар ва материаллар. – М., 1989. – Б. 452.

Shu sharoitda ham Sovet Ittifoqi 338-sonli rezolyutsiyani amalga oshirish va arab-isroil mojarosini siyosiy yo‘llar bilan tez hal etish maqsadida BMTda faol qadamlar tashladi. Arablar uchun, xususan, Suriya uchun og‘ir sharoitlarda SSSR ularga katta yordam ko‘rsatdi. Time jurnaliga ko‘ra, oktabr urushi paytida arablarning harbiy texnikada katta yo‘qotishlari va SSSRdan yordamning tez o‘ssishi G‘arbni juda xavotirga solgan.

Shunday qilib, 1973-yil oxiriga kelib, Suriya, Misr, Iordaniya, Isroil, shuningdek, SSSR va boshqa davlatlar ishtirokida manfaatdor tomonlar o‘rtasida bo‘lib o‘tgan Jenevada Yaqin Sharq bo‘yicha tinchlik konferensiyasini chaqirish uchun sharoitlar yaratildi. AQSH konferensiya hamraisilari, BMT Bosh kotibi.

Suriya avvaliga Jeneva tinchlik konferensiyasida ishtirok etishga taxminiy rozilik bergan, biroq keyinchalik buni rad etgan. Bunga prezident Hafiz Asad va AQSH Davlat kotibi X.Kissinjerning 15-dekabr kuni Damashqda bo‘lib o‘tgan uchrashuvi sabab bo‘ldi. Keyin Suriya rahbariyati Isroil tomonidan bosib olingan arab hududlaridan chiqib ketish va Falastin xalqining huquqlarini ta‘minlash va o‘z davlatini yaratish bo‘yicha qator talablarni ilgari surdi. X.Kissinjer Suriya davlati tomonidan ilgari surilgan takliflarga hech qanday ijobiy javob bermagani uchun Suriya Jeneva konferensiyasi ishida ishtirok etishdan bosh tortdi.

Sovet hukumati bir qator boshqa davlatlar qatori Isroilni arab mamlakatlariga qarshi urush harakatlarini to‘xtatishga ko‘ndirish uchun katta say-harakatlar qildi. 1973-yil 21-dekabrda Jenevada ochilgan Yaqin Sharq bo‘yicha tinchlik konferensiyasida Sovet dasturi SSSR Tashqi ishlar vaziri A.A. Gromiko ning nutqida bayon etilgan. "Sovet Ittifoqining qat‘iy da‘vosiga ko‘ra, xalqaro hayotning asosiy prinsipi – hududlarni urush yo‘li bilan qo‘lga kiritishga yo‘l qo‘yilmasligi tamoyilini qat‘iy amalga oshirish zarurligini" ta’kidladi¹³⁴.

Konferensiya tomonidan qabul qilinadigan har qanday hujjat, ta’kidladi SSSR tashqi ishlar vaziri, "Isroil qo‘shinlarini 1967-yilda bosib olingan hududlardan olib chiqish bo‘yicha aniq va aniq majburiyatlarni o‘z ichiga olishi kerak". Shuningdek, u Falastin arab xalqi uchun adolat ta‘minlanishi, ularning qonuniy huquqlari belgilanishi kerakligini ta’kidladi. O‘z-o‘zidan ma’lumki, Falastin muammosini

¹³⁴ Gromyko A.A., Lenin tashqi siyosati g‘alabasi uchun. – M., 1978. – B. 298 - 303.

Falastin arab xalqi vakillari ishtirokisiz ko‘rib chiqish va hal qilish mumkin emas”¹³⁵.

1974-yil 13-apreldagi Suriya-Sovet bayonotining imzolanishi har ikki tomon tomonidan ikki tomonlama munosabatlarni rivojlantirish va Yaqin Sharqda adolatli va mustahkam tinchlik o‘rnatish uchun kurashning siyosiy asosi sifatida baholandi. Tomonlar, shuningdek, ular o‘rtasidagi siyosiy munosabatlarni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berishlarini va bu sohadagi mustahkam aloqalar iqtisodiy, savdo va boshqa sohalaridagi Sovet-Suriya hamkorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishiga ishonishlarini ta’kidladilar. Moskva uchrashuvida Suriya Arab Respublikasining mudofaa qobiliyatini, ayniqsa, Isroil agressiyasiga qarshi kurashda yanada mustahkamlash zarurligi haqida kelishuvlarga erishildi.

H.Asad Moskvadagi nutqida har ikki davlat manfaatlarini ta’minlaydigan hamkorlikni rivojlantirish istagini bildirdi. May oyida esa H.Asad rasmiy tashrif bilan Damashqqa kelgan SSSR tashqi ishlar vaziri A.A. Gromiko Suriya frontidagi qo‘shinlarni tark etish masalasini muhokama qiladi. 1974-yil 7-mayda Nikosiyada (Kipr) bo‘lib o‘tgan yig‘ilishda Suriya va Isroil qo‘shinlarini ajratish masalasi ham muhokama qilindi¹³⁶.

Shunday qilib, Suriyaning Sovet Ittifoqi bilan tashqi siyosiy harakatlarini muvofiqlashtirish natijasida 1974-yil 31-mayda Jenevada Suriya va Isroil qo‘shinlarini ajratish to‘g‘risida bitim imzolandi. Suriya matbuoti va ommaviy axborot vositalari Suriya-Isroil o‘rtasidagi qo‘shinlarni bo‘shatish to‘g‘risidagi kelishuvni 1973-yilgi urushda Suriya xalqining g‘alabasi sifatida keng sharhladi, ayniqsa Isroil qo‘shinlarining Suriyaning Go‘lan tepaliklarining bir qismidan olib chiqib ketilishini va qo‘shinlarning qaytarilishini yuqori baholadi.

Milliy progressiv frontning (KPF) 2-iyun kuni qo‘shinlarni aniqlashtirishga oid bayonotida bu tinchlik bitimi emas, balki adolatli kelishuv sari qadam ekanligi ta’kidlangan. Oktabr urushi va qo‘shinlarni tark etgandan so‘ng, Suriya arablarning isroilga qarshi birligini himoya qilishda ayniqsa faol bo‘ldi, bu esa o‘sha paytda ta’kidlanganidek, barcha bosib olingan arab hududlarini ozod qilish va ularning milliy huquqlarini tiklash uchun zarur edi.

¹³⁵ Gromyko A.A., Lenin tashqi siyosati g‘alabasi uchun. – M., 1978. –B. 305.

¹³⁶ A.A. Gromiko X. Kissinjer bilan. “Pravda”, 1974 -yil 8- may, 128-son.

Suriyaning bu boradagi pozitsiyasining o‘ziga xos xususiyati “o‘zi bosib olgan hududlar bo‘yicha Isroil bilan murosa qilishning har qanday urinishiga to‘sqinlik qilish” edi. Grigoryan G.M. Suriyaning Yaqin Sharqdagi mojarodagi pozitsiyasi, Yerevan, 1989. B.161. Yuqorida ko‘rsatilganidek, bu pozitsiya Suriya rahbariyati tomonidan 1970-yil noyabr oyida “Tuzatish harakati” e‘lon qilingan paytdan boshlab amalga oshirila boshlandi va keyinchalik u Sovet hukumatining Suriya-Sovet hamkorligining barcha bosqichlarida tutgan pozitsiyasiga to‘g‘ri keldi. Sovet hukumatining pozitsiyasi arab dunyosida yuqori baholandi. BAAS hujjatlarida Suriya va Sovet Ittifoqining Yaqin Sharqni tartibga solishning aksariyat masalalari bo‘yicha pozitsiyalari birligiga erishilganligi qayd etilgan.

Isroil rahbariyati arab davlatlarining pozitsiyasidagi ijobiy o‘zgarishlar bo‘yicha hech qanday aniq o‘zaro harakat qilmadi. Isroilda va undan tashqarida tez-tez qarama-qarshilikda bevosita ishtirok etayotgan uchta arab davlatidan biri bo‘lgan Suriya siyosatining "shafqatsiz murosasizligi" haqida gapiriladi. Suriya pozitsiyasi Tel-Aviv tomonidan arab-isroil mojarosini hal qilish yo‘lidagi “yengib bo‘lmas to‘siq” sifatida taqdim etildi. 1975-yil mart oyida Suriya Prezidenti H. Asad “Suriya BMT Xavfsizlik Kengashi rezolyutsiyasida qayd etilganidek, Isroil bilan urush holatini tugatishga tayyor, biroq Isroil bosib olgan barcha arab hududlaridan chiqib ketishi sharti bilan” va Falastin xalqining huquqlari tiklanadi¹³⁷.

Albatta, 1967-yilda ishg‘ol qilingan arab hududlaridan Isroil qo‘shinlarini olib chiqib ketishni nazarda tutgan holda, kuchlarni ajratish to‘g‘risidagi bitim ijobiy bo‘ldi. Jeneva konferensiyasi doirasida kelishuvning barcha jihatlarini bo‘yicha o‘zaro maqbul va konstruktiv qarorlar qabul qilinishiga erishish – o‘sha paytda Yaqin Sharqdagi vaziyatning rivojlanishi unga bog‘liq bo‘lgan maqsad edi. Shuning uchun konferensiyaning vazifasi, E. Dmitriev yozganidek, uning ishtirokchilari birgalikdagi say-harakatlar bilan Yaqin Sharqda tinchlik o‘rnatish shartlarini belgilaydigan va qonuniy huquqlarni hisobga olgan holda vaziyatni normallashtirishga imkon beradigan shunday echimlarni ishlab chiqishlari edi va mintaqadagi barcha xalqlar va davlatlarning manfaatlarini ko‘zlangan edi¹³⁸.

Sovet Ittifoqi aynan shu narsaga intilayotgan edi. U, avvalgidek, qarama-qarshi tomonlar o‘rtasidagi ziddiyatlarga chek qo‘yish, doimiy harbiy mojarolar manbasini

¹³⁷ Примаков Э.М. Якин Шарк можаросининг анатомияси. – М., 1978. –Б.139.

¹³⁸ Дмитриев Э. Женева тинчлик конференцияси ва Якин Шарқни тартибга солиш истиқболлари // Халқаро ҳаёт, 1974-йил, 5-сон. П.90.

yo‘q qilish, shuningdek, Falastin arab xalqi muammosiga yechim topish zarur deb hisobladi.

Xulosa qilib aytganda, Yaqin Sharq bo‘yicha Jeneva konferensiyasi arab-isroil mojarosini adolatli hal etish yo‘lidagi muhim qadam bo‘ldi, deyishimiz mumkin. Shunday qilib, mo‘rt, ammo ziddiyat tomonlari muzokaralar stolida shoshilinch muammolarni hal qilish imkoniyatini topishiga umid qilishdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Osiyo arab davlatlarining eng yangi tarixi (1917-1985), M., 1988.
2. "Pravda", 1972 -yil 18- sentyabr, 96-son.
3. СССР ва Яқин Шарқ аҳоли пунктлари (1967 - 1988). Хужжатлар ва материаллар. – М., 1989.
4. Gromyko A.A., Lenin tashqi siyosati g'alabasi uchun. – M., 1978.
5. Примаков Э.М. Яқин Шарқ моjarосининг анатомияси. – М., 1978.
6. А.А. Gromiko X. Kissinjer bilan. "Pravda", 1974 -yil 8- may, 128-son.
7. Дмитриев Э. Женева тинчлик конференцияси ва Яқин Шарқни тартибга солиш истиқболлари // Халқаро ҳаёт, 1974-йил, 5-сон.
8. Шарафутдинова Р.Ш. Культурные связи библиотеки Академии наук СССР со странами Ближнего и Среднего Востока. —М.—Л., 1957.
9. Виноградов В. Миср: Қийинчиликлар даври. – М., 1990.